

դարանին մէջ (Տաշեան Յուլիան, Թ. 281, հին թիւ 26): Վենետիկի ձեռագիրը (Թ. 1576) պարզապէս ընդօրինակութիւն մըն է, 1867ին, Վիեննայի ձեռագրէն: Վաստակոց Գրքի Վենետիկի միւս ձեռագիրները (Թ. 1616, 225, 1901) չունին նման բարան մը:

Արդ, արդեօք Ա. Ալլաթեան չիոթած

չէ՞, կամ ալ զո՞՛ս դացած չէ՞ թիւրիմացութեան մը, քանի որ արդէն ինք ալ վըստահ չէ բոլորովին իր հաւաստումին վըրայ (Շար. հայ կենսագրութեանց, տպ. Կ. Պոլիս 1893, էջ 46):

Կը մնայ անգրագոյն քննութեան հարկը:

Հ. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԵՐԵՍՓՈՒՍԱՆ ԲԱՆԱԳՈՂ ՄԸ

Ահա նոր բանագող մըն ալ, որ ո՛չ բանաստեղծ է, ո՛չ ալ վիպասան, ո՛չ հայրապետ է, ո՛չ վարդապետ, այլ Սիւրիոյ դահլիճին նախկին հայ երեսփոխան մը:

Այս երեսփոխանը, որ յայտնի դէմք մըն է Սիւրիոյ եւ Լիբանանի մէջ, 1954ին հրատարակ հանեց 27 էջնոց գրքոյի մը. Le communisme est-il le royaume de Dieu? Խորագրով, փաստելու համար՝ որ Համայնավարութիւնը Յիսուսի հիմնած ճըշմարիտ թագաւորութիւնն է:

Իսկ այս գրքոյիին հեղինակը կը կոչուի Movses Salatian, ancien député Arménien du Parlement Syrien.

Գիրքը գրած է Փրանսերէն լեզուով, որպէսզի օգտակար ըլլայ անշուշտ, ոչ միայն հայերուն, այլ նաեւ բոլոր Փրանսերէն հասկցողներուն:

Մեր նպատակը չէ այտուղ ցոյց տալ վերոյիշեալ գրքոյիին մէջ վիտացող սխալ դադարները: Գրքին ընթերցումը կը բուէ արդէն տեսնելու համար թէ Պր. Մ. Սալաթեան պարզապէս կը ... բանդագուշէ: Իր պատճառարանութիւնները իրենք իրենց մէջ կը պարունակեն նաեւ իրենց հերքումը: Օրինակ, երբ անդին նիւթապաշտ սկզբունքներէ առաջնորդուած թերութիւնը ու ուստիոկայաններ օրն ի բուն կը

պոռան « Աստուծոյ, երկնքի եւ դժոխքի մտածութիւնները՝ առասպելներ են միայն: Նման բաներ գոյութիւն չեն ունեցած որեւէ տեսն. անոնք արդիւնք են խանդարուած ու երեւակայութեան զո՞՛ս դարձած միտքերու. Կրօնքը ծիծաղելի ցընորք մըն է. Մարքսիզմ-Լենինիզմը կը պայքարի եւ պիտի շարունակէ պայքարիլ մարդոց ջիղերը ընդարմացնող այդ հաշիշի գործածութեան դէմ » (տե՛ս Մասիս շարաթաթերթ, 18 Ապրիլ 1957, էջ 2), մարդ ի՞նչպէս կարող է հաւատալ յարգելի երեսփոխանին հետեւեալ խօսքերուն.

« Et voilà qu'après 1917 ans, depuis la naissance du Christ, qu'une force fit apparition sur un coin de la terre, par le résultat duquel le Tsarisme fut bouleversé par le peuple russe et remplacé par un nouveau régime et avec un nouveau nom. Ce nouveau régime a été dénommé « Communisme », en ayant comme but d'unifier tous les états du monde sous un même régime. C'est ainsi que fut réalisé les inspirations du Christ » (էջ 13):

Ու տակաւին ի՞նչպէս համակարծիք ըլլալ Պր. Սալաթեանի հետեւեալ եզրակացութեան. « Et si ce n'est pas encore le royaume divin, ce régime universel établi par Lénin et Stalin, cette direction qui possède

la force indiquée par Jésus-Christ, à quoi alors faudrait-il nous attendre pour voir ce royaume de Dieu sur la terre? » (էջ 27):

« Նայիրի »-ի եւ « Բագմավէպ »-ի էջերէն, վերջերս, մէկէ աւելի բանագողեր հրատարակաւ խայտառակուեցան: Գրական պարակաւ արժանաւոր պատիժն ալ ատ է արդէն:

Բանագողութիւնը մուրացկանութիւն մը չէ պարզապէս, այլ մաքի աղքատութիւն ցոյց տուող զղուելի արարք մը:

Հ. Եփրեմ Տէր Ղազարեան իր այս գըրքին մէջ գրած է.

« Կ'երդուրնցնեմ ձեզ, եղբայրներ հաւատարիմ եղէք աշխարհի... Ուրիշ անգամներ Աստուծոյ դէմ գործուած ոմիրը, ոմրագործութիւններու մեծագոյնն էր, բայց Աստուծ մեռած է, եւ իրեն հետ մեռած են նաեւ այս յանցանքին ոմրագործները, կ'ըսէ գերմանացի Ֆ. Նիցչէ իմաստասէրը »:

« Աստուծ մեռած է հոչակեցին եւ Անոր դիակին շուրջ հաւաքուեցան Նիւթապաշտները, Դրապաշտները եւ Համայնատուածները՝ քաղելու համար Աստուծոյ գաղափարը... » (Դէպի Աղբիւրը լոյսին, էջ 13):

Հ. Եփրեմ ուրիշ էջի մը վըրայ գրած է.

« Ագնոստիկները միւթապաշտներուն հետ միեւնոյն քանաչողութեան սկզբունք ունին...: Ագնոստիկները կ'ըսեն. գգալի աշխարհէն անդին մնացածը մեզի անծագոյ է: Կրնան ուրիշ անմիւթ էակներ գոյութիւն ունենալ, բայց մեր միտքը զանոնք չի կրնար քանչնալ: ... Աստուծ մեզ չի կրնար ունենալ գիտութեան մէջ, տեղ չի կրնար ունենալ գիտութեան մէջ, քանի որ անգգալի էակ մըն է. սակայն կրօնական հարցերով գրաղիւր ներշիլ է, կ'ըսեն, որովհետեւ իր ազդեցութիւնը եւ հետեւանքները ունի ընկերային կեանքին մէջ » (էջ 37-38):

Եթէ Պր. Մովսէս Սալաթեան, իր այս 27 էջնոց գիրքը յօրինելու համար պարզապէս օգտուած ըլլար ուրիշ գրքերէ, ըսելիք պիտի չունենայինք իրեն: Ինչ որ պիտարակելի է սակայն անիկա բառ առ բառ օրինակած է էջեր Հ. Եփրեմ Տէր Ղազարեանի «Դէպի Աղբիւրը լոյսին» իմաստասիրական գրքէն: Հոս կ'արտատըպենք այդ տողերը, դատաստանը ձգելով ընթերցողներուն:

Պր. Սալաթեան նոյն տողերը կ'ըրարէնք Ֆրանսերէնով.

«... Le célèbre psychologue allemand Frederich Nitze disait : « Je vous fais jurer. Mes frères, soyez fidèles au monde. Jadis les crimes commis contre Dieu étaient ceux des grands criminels. Mais Dieu est mort, et avec Lui sont mort les criminels ».

« Dieu est mort » ont-ils publié. Et autour de ce cadavre se sont placés les matérialistes, agnosticismes et panthéistes pour enterrer l'idée de l'existence de Dieu...» (Le communisme est-il le royaume de Dieu? էջ 23):

Պր. Սալաթեան միեւնոյն խօսքերը կ'արձագանգէ Ֆրանսերէն լեզուով.

« Les agnosticismes comme les matérialistes ont le même principe, seulement les agnosticismes disent que ceux qui sont au-delà du monde matériel nous sont inconnus. Ils peuvent être des existences non-matériels. Mais notre intelligence ne peut pas les comprendre. Dieu ne peut avoir place dans la science puisqu'il est un être insensible. Mais il est permis de s'occuper des questions religieuses puisque l'idée de la religion a son effet sur la vie sociale » (էջ 23-24):

Հ. Եփրեմ կը շարունակէ.

« Համայնաստուածութիւնը ... տիե-
զերքը կը նոյնացնէ Աստուծոյ հետ: Աստ-
ուած եւ տիեզերք միեւնոյն բաներ են: Տիեզերքը Աստուած է, անկէ դուրս ուրիշ
Աստուած գոյութիւն չունի» (էջ 184):

Վարդապետը կը գրէ աւանդապաշտնե-
րու մասին.

«Աստուծոյ հասնելու միակ ցամաքան
հաւատքն է. իսկ հաւատքի առարկան մե-
զի կու գայ աւանդութենէ, ուսումի միջո-
ցով» (էջ 50):

Այսքանը բաւական կը նկատենք ըսելու
համար թէ Պր. Մ. Սալաթեանի ըրածը
հետու է ազնիւ գործ մը ըլլալէ, հետու է
մանաւանդ նախկին երեսփոխանի մը պա-
տիւ բերելէ: Գրած գիրքը անարժէք գործ
մ'է արդէն, սխալ դադարեցնելով ու ծի-
ծարելիութեամբ լեցուն:

Պր. Մ. Սալաթեան կը շարունակէ սե-
փականացնել.

« Le panthéisme unit l'univers avec Dieu.
Dieu et l'univers sont le même. L'univers est
Dieu, et en dehors de celà Dieu n'existe pas»
(էջ 24):

Նախկին երեսփոխանը կը շարունակէ
կատարել.

« ... le seul moyen de connaître Dieu c'est
par la foi. Et cette foi nous provient par
voie de la tradition ou celle de l'enseigne-
ment» (էջ 24):

Ծայրէ ծայր կարդալով այդ գիրքը,
մենք չկրցանք հասկնալ թէ Պր. Մ. Սա-
լաթեան զայն գրելով մարդոց վրայ ու-
ղած է խնդալ, թէ մարդիկը իր վրայ խըն-
դացնել:

Ս. Շ.

L'ÉPOPÉE POPULAIRE ARMÉNIENNE

(V. « Pasmaveb » 1957, N. 1 - 2 p. 27)

Jusqu'au début du quatrième quart du siècle dernier, on ne possédait comme renseignements sur l'épopée populaire arménienne que les données de Moïse de Khorèn et la citation de Grégoire Magistros.

C'est en 1874 que le P. Karékin Servantzdiantz annonça qu'il venait de retrouver un fragment d'épopée relatant les gestes d'un héros non identifiable du nom de David de Sassoun. Et il publiait ce fragment tel qu'il l'avait recueilli de la bouche d'un conteur villageois. La limitation de temps qui s'impose à un conférencier ne me permet pas de vous faire en détail l'histoire de la découverte de cette épopée, et, de même, je réduirai au minimum toutes les informations d'ordre philologique. Qu'il me suffise de vous dire qu'après l'invention de ce fragment par le P. Servantzdiantz, on se rua à la recherche d'autres épaves et variantes. Des philologues célèbres y participèrent : Apèghian, le P. Karékin Hovsépian, qui fut élevé par la suite au catholicossat de Cilicie, — d'autres encore, parmi lesquels M. Tchitouny, présent dans cette salle et qui nous assure que parmi les variantes qu'il a recueillies, il en est une qui dépasse en souffle épique toutes celles qui sont connues jusqu'à présent, mais qu'il n'a malheureusement pas encore pu faire imprimer.

Ces variantes se présentaient sous deux formes; certaines étaient récitées en vers épiques; beaucoup n'étaient que racontées succinctement en prose à la manière d'un simple conte et ne pouvaient servir qu'à contrôler la trame de celles du premier type, avec lesquelles elles s'accordaient souvent assez mal.

Le besoin se fit sentir d'un Firdousi, qui recomposât l'épopée et en fit une oeuvre littéraire. Le poète Toumanian se mit au travail et réussit fort honorablement. Malheureusement, il ne recomposa qu'un fragment d'un seul chant, et, on ne sait pourquoi, son oeuvre fut considérée plutôt comme un livre de contes pour enfants que comme une réfection littéraire de l'épopée nationale.

Pendant ce temps, la recherche des variantes se poursuivait et on se résolut à se passer d'un Firdousi et à se contenter d'ouvrages de caractère philologique. On rassembla, on confronta, on collationna et on compila. La tâche était ingrate et les difficultés considérables, mais le temps me manque pour vous les exposer.....